

О. О. Семенець,
д-р філол. наук

УДК 007: 304.001

Системний аналіз дискурсивних практик у професійній підготовці фахівців із соціальних комунікацій

Розглянуто проблематику досліджень, узагальнено здобутки та окреслено перспективи подальших студій за напрямом «Системний аналіз дискурсивних практик», а також можливості застосування отриманих теоретичних напрацювань у професійній підготовці фахівців із соціальних комунікацій.

Ключові слова: дискурсивні практики, синергетика модальностей дискурсивної організації, теорія редагування, соціальні комунікації.

Зростання ролі гуманітарних чинників у розвитку сучасного українського суспільства як один із пріоритетних напрямів комплексних міждисциплінарних досліджень вітчизняної науки зумовлює особливу увагу до закономірностей організації комунікаційної сфери соціуму. У такому аспекті особливої актуальності набуває системний аналіз дискурсивних практик – типізованих способів реалізації мовленнєвої діяльності в межах історично зумовленої дискурсивної формації, загальноприйнятих у певній комунікаційній сфері соціальної або професійної групи. Дискурсивні практики, з одного боку, відображають стан і специфіку розвитку соціуму, з іншого – формують світобачення певної соціальної спільноти. Різнобічне, комплексне вивчення закономірностей становлення та реалізації дискурсивних практик, їхнього впливу на гуманітарну сферу українського суспільства набуває особливої значущості в контексті розвитку теорії та історії соціальних комунікацій, журналістики та редакційно-видавничої діяльності як провідних чинників формування національного інформаційного простору.

Поняття «дискурсивні практики» набуло поширення передусім у французькій школі аналізу дискурсу (М. Фуко, Р. Барт, Ю. Кристева, Ж. Дерріда та ін.). У напрямі критичного дискурс-аналізу мову розглядають як інструмент соціальної влади (Р. Андерсон, Р. Блакар та ін.). Переважно в річищі політичної лінгвістики розвивається дискурсивний аналіз і в дослідженнях російських мовознавців (В. Карасик, М. Макаров, В. Борботько, О. Шейгал, Е. Будаєв, А. Чудинов, В. Чернявська та ін.). У вітчизняній науці дискурсивний підхід представляють праці О. Селіванової (рекламний дис-

курс), Ф. Бацевича, К. Серажим (політичний), Н. Зелінської (дискурсивні практики сучасної української науки). Н. Зелінська зазначає перспективність застосування інструментарію метадискурсивного аналізу (З. Харріс, К. Хайленд, Дж. Вільямс, В. Ванд Копплє, А. Крісмор та ін.) у дослідженні якісних показників наукового книговидання [1].

У річищі цього напрямку було розпочато дослідження колективом викладачів кафедри видавничої справи та редагування Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка, де був сформований науково-дослідний центр «Системний аналіз дискурсивних практик». У такому аспекті провадиться вивчення закономірностей організації різних типів дискурсу – мас-медійного, публіцистичного, художнього, наукового – передусім у плані редакторської підготовки видань. Результати й перспективи цього напрямку досліджень було обговорено в процесі обміну досвідом під час проходження стажування викладачів КДПУ ім. В. Винниченка та Запорізького національного університету в 2012–2013 рр. Системний аналіз дискурсивних практик, представлений у Запорізькому національному університеті, нині здійснюється в широкому контексті, в плані фахової підготовки не лише редакторів, а й журналістів, спеціалістів з реклами та зв'язків з громадськістю.

Системний аналіз дискурсивних практик в аспекті лінгвістичної синергетики був започаткований докторською дисертацією О. Семенець [2] та монографією «Синергетика поетичного слова» [3], де викладено концепцію синергетики модальностей дискурсивної організації. Системно-дискурсивний підхід у цій науковій школі реалізовано кандидатськими дисертація-

ми, де в центрі уваги перебувають синергетика модальностей мовно-системної організації художньої прози українських письменників [4; 5], мовно-філософські аспекти вербалізації часу й простору в жанрі історичного роману [6], засоби діалогічної організації науково-навчальних текстів [7] та інші аспекти.

У цьому напрямі представлено широке логіко-філософське розуміння модальності як способу існування об'єкта або перебігу певного явища (онтологічна модальність), а також способу розуміння судження про об'єкт, явище чи подію (гносеологічна, або логічна, модальність). Зокрема актуальне дослідження дискурсивної взаємодії гносеологічних модальностей: алетичної (стосується висловлень чи предикатів, характеризує їх істинну природу), епістемічної (визначає власне знання, тобто обґрунтовані й доведені твердження, які прагнуть до самодостовірності), аксіологічної (виражає авторську оцінку повідомлюваних подій – позитивну чи негативну), деонтичної (пов'язана з логічним поняттям норми).

Онтологічні властивості об'єкта дослідження (складність, гетерогенність, відкритість, динамізм дискурсивних практик) – з одного боку, та гносеологічні підстави самого дослідження (системна спрямованість наукового опису, процеси самоорганізації та її взаємодії з суб'єктною сферою як центральна проблема) – з іншого, визначають доцільність інтегративного підходу в методології дослідження, яке проводиться на основі синтезу теорії складних нелінійних систем, комунікативної та прагматичної лінгвістики, філософії мови, модальної логіки, теорії дискурсу, теорії соціальних комунікацій, теорії редагування. Це відповідає методологічним засадам підготовки спеціалістів, зокрема у видавничо-редакторській галузі: редактор у сучасних умовах виступає як фахівець, який володіє когнітивною базою редакторсько-видавничого фаху, методологією пізнання та необхідними професійними знаннями в багатьох галузях інформаційної діяльності. Такій системній фаховій підготовці видавця й редактора відповідає створення мультидисциплінарного контексту навчально-виховного середовища.

Об'єктом дослідження при такому підході виступають системотворчі чинники формування дискурсивних практик у масовокомунікаційній, літературно-художній, науковій сферах сучасного українського суспільства. Предметом дослідження – синергетичні закономірності самоорганізації модальної сфери в сучасних дискурсивних практиках як гносеологічне підґрунтя формування професійної компетенції фахівців із соціальних комунікацій.

Дослідження спрямовані на виявлення фундаментальних закономірностей самоорганізації

сучасних дискурсивних практик та окреслення теоретико-методологічних засад застосування цієї когнітивної бази в процесі професійного становлення журналістів, видавців і редакторів, спеціалістів з реклами та зв'язків з громадськістю. Логіко-філософське обґрунтування модальних аспектів дискурсивної семантики, методологічний акцент на механізмах самоорганізації, налагодження діалогічних стосунків двох дослідних принципів – дискурсоцентризму та антропоцентризму (що може сприяти досягненню сумірності методу з об'єктом дослідження, на підставі теореми К. Геделя про неповноту дедуктивних систем та принципу доповнюваності Н. Бора) – ці методологічні настанови слугують фундаментом систематизації знань щодо сутності сучасних дискурсивних практик. Цьому сприяє поєднання синергетичного та комунікативно-прагматичного аспектів дослідження, аналіз закономірностей самоорганізації та її взаємодії з суб'єктною сферою в сучасних дискурсивних практиках.

Основною метою досліджень є визначення закономірностей самоорганізації сучасних дискурсивних практик у масовокомунікаційній, літературно-художній, науковій сферах на ґрунті концепції синергетики модальностей дискурсивної організації, що передбачає отримання принципово нових теоретичних результатів та їх застосування в прикладних аспектах професійної підготовки фахівців із соціальних комунікацій.

Релевантність поняття «дискурсивні практики» в аналізі царини масової комунікації та інших сфер соціальних комунікацій обґрунтована в деяких публікаціях О. Семенець у наукових часописах [8; 9; 10; 11]. Для кожного з видів інституційного та особистісного дискурсів (мас-медійний, рекламний, публіцистичний, науковий, художній) можливе вироблення динамічних моделей аналізу, що становитимуть підґрунтя роботи редактора над відповідним типом видання. Так, релевантним є аналіз утілення логіко-філософської категорії істини (алетична модальність) у дискурсивних практиках мас-медіа, реклами, PR – цей методологічний аспект критичного дискурс-аналізу особливо актуальний у зв'язку з використанням у сучасному соціумі маніпуляційних технологій. Під час аналізу закономірностей самоорганізації модальної сфери художнього дискурсу проведено апробацію авторських методик логіко-семантичної інтерпретації художнього тексту, побудованих на ґрунті взаємодії логічного аналізу тексту, методів компонентного й дистрибутивного аналізу, контекстуально-інтерпретаційного та інших дослідних методів [4; 5].

Дискурсивний підхід у вивченні теорії твору, специфіки окремих видів видань та стилістич-

них особливостей редакторського опрацювання твору відображений у навчальних посібниках [12; 13; 14]. Аспекти кваліфікаційного аналізу сучасних дискурсивних практик викладено в навчальному посібнику [15]. Важлива також практична реалізація цього підходу в процесі фахової підготовки студентів: так, редакторсько-видавничу підготовку монографії І. Ткаченко [16] на всіх етапах була повністю реалізована студенткою 4-го курсу КДПУ ім. В. Винниченка Наталією Романюк (спеціальність «Видавничу справа та редагування») у межах виконання її бакалаврського проекту.

У працях викладачів кафедри видавничої справи та редагування КДПУ ім. В. Винниченка досліджено теоретичні аспекти розв'язання прикладних завдань редакторської діяльності та інших сфер соціальних комунікацій [17; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 24]. Деякі публікації експлікують результати застосування критичного дискурс-аналізу до сфери масової комунікації [25; 26; 27], розкривають дискурсивні аспекти медіа-екології та медіакритики [28; 29; 30; 31]. Цій проблематиці присвячено також чимало дипломних робіт студентів КДПУ ім. В. Винниченка та Запорізького національного університету.

На ґрунті концепції синергетики модальностей дискурсивної організації можливе формування нової комплексної методики редакторського опрацювання творів, що сприятиме підвищенню якості вітчизняної інформаційної продукції. Системний аналіз закономірностей самоорганізації модальної сфери в дискурсивних практиках може доповнити вітчизняну теорію редагування, засновану й розроблену в працях Р. Іванченка, М. Феллера, В. Різуна, Н. Зелінської, Ю. Фінклера, Е. Огар та ін., що важливо як у гносеологічному плані, так і в аспекті практичного застосування в професійному становленні видавців і редакторів.

Дослідження закономірностей самоорганізації дискурсу в масовокомунікаційній, літературно-художній, науковій сферах, вироблення моделей аналізу для кожного типу дискурсу сприяє розвитку новітньої методологічної бази редакторської праці, у центрі якої – соціокультурна дискурсивна сутність людської свідомості й діяльності. Пізнання загальних і часткових закономірностей організації дискурсивних практик сприяє розробленню нових та вдосконаленню вже відомих методів і підходів у теорії редагування. Одержані теоретичні відомості, нові методики розв'язання фундаментальних завдань актуальні для розвитку професіоналізму не лише видавців і редакторів, а й інших фахівців у галузі «Соціальні комунікації».

Перспективу подальших досліджень становлять узагальнення та систематизація наукових

знань зі системно-дискурсивного аналізу; уточнення поля досліджень критичного дискурс-аналізу, кваліфікаційного аналізу у визначених комунікаційних сферах, доведення їхньої евристичної цінності в межах пропонованого підходу; зіставлення моделей самоорганізації дискурсивних практик в інституційному та особистісному типах дискурсу; узагальнення основоположних закономірностей самоорганізації дискурсивних практик у взаємодії зі суб'єктивними чинниками автора й адресата. Ці теоретичні розробки слугуватимуть зростанню рівня професійної підготовки фахівців із соціальних комунікацій на засадах оволодіння інструментарієм системного аналізу різних типів дискурсу, що в подальшому сприятиме оптимальному формуванню складників національного інформаційного простору.

1. Зелінська Н. В. Дискурсивні практики української науки у дзеркалі видавничих реалій // Наукові записки (Українська академія друкарства) : наук.-тех. зб. – Львів, 2008. – Вип. 1 (13). – С. 3–11.

2. Семенець О. О. Лінгвістична синергетика ідіолекту Євгена Маланюка : автореф. дис. ... доктора філол. наук : 10.02.01 / Олена Олександрівна Семенець. – К., 2005. – 36 с.

3. Семенець О. О. Синергетика поетичного слова / О. О. Семенець. – Кіровоград : Імекс ЛТД, 2004. – 338 с.

4. Криворученко С. В. Дискурсна модальна семантика малої прози Володимира Дрозда : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Світлана Василівна Криворученко. – К., 2011. – 20 с.

5. Пикалюк Р. В. Синергетика модальностей мовно-системної організації художньої прози Івана Багряного : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Роман Володимирович Пикалюк. – Д., 2012. – 20 с.

6. Кравченко О. В. Мовно-філософські аспекти вербалізації часу і простору в історичних романах Павла Загребельного : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Олена Вікторівна Кравченко. – Кіровоград, 2010. – 20 с.

7. Шабуніна В. В. Засоби діалогічної організації науково-навчальних текстів технічної галузі в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Вікторія Валентинівна Шабуніна. – Д., 2010. – 20 с.

8. Семенець О. О. Соціальна сутність дискурсивних практик // Світ соціальних комунікацій : наук. журн. – К. : КиМУ, ДонНУ, 2011. – Т. 1. – С. 65–67.

9. Семенець О. О. Дискурсивні практики сучасної медіа-сфери (філософські та комунікативно-прагматичні аспекти) // Наукові записки. Сер.: Філологічні науки (мовознавство) : у 2-х ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – Вип. 96 (1). – С. 268–272.

10. Семенець О. О. Дискурсивні практики реалізації політичної та соціальної влади / О. О. Семенець // Наукові праці Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Сер.: Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2011. – Вип. 25. – С. 136–139.

11. Семенець О. О. Домінанти мовно-системної організації в сучасних дискурсивних практиках / О. О. Семенець // *Нова філологія* : зб. наук. пр. – Запоріжжя : ЗНУ, 2011. – № 44. – С. 130–134.
12. Семенець О. О. Теорія твору / О. О. Семенець. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – 56 с.
13. Круть І. Ю. Дитяче видання: шлях до читача : навч. посіб. / І. Ю. Круть. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – 114 с.
14. Холявко І. В. Мовностилістичні аспекти редагування : практикум / І. В. Холявко. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – 240 с.
15. Ткаченко І. А. Квалілогія видання : навч.-метод. посіб. / І. А. Ткаченко. – Кіровоград : ПП «Центр оперативної поліграфії Авангард», 2011. – 76 с.
16. Ткаченко І. А. Поезія і поетика степу в українській літературі / І. А. Ткаченко. – Кіровоград : Степова Еллада, 2011. – 360 с.
17. Семенець О. О. Лінгвосинергетичні закономірності формування феномена стилю / О. О. Семенець // *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Сер.: Філологічні науки (мовознавство і літературознавство) / [за ред. Л. І. Мацько]. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – Вип. 2. – С. 50–55.
18. Семенець О. О. Синергетична сутність процесу редагування // *Поліграфія і видавнича справа*. – Львів, 2009. – Вип. № 1 (49). – С. 3–8.
19. Семенець О. О. Самоорганізація та етика дискурсу масової комунікації: Луман чи Габермас? / О. О. Семенець // *Наукові записки Інституту журналістики* : наук. зб. / [за ред. В. В. Різуна] ; КНУ ім. Тараса Шевченка. – К., 2010. – Т. 40. – Лип.–верес. – С. 36–39.
20. Семенець О. О. Синергетичне моделювання контенту масової комунікації в аспекті формування інформаційної політики / О. О. Семенець // *Українські медіа 2012: проблеми моделювання медійного контенту* : матер. міжнар. наук.-практ. конф. / [наук. ред. В. Різуна; упоряд. Т. Скотникова]. – К. : Ін-т журналістики, 2012. – С. 238–243.
21. Фенько Н. М. Інтертекст авторської колонки та читацьке коло: редакторський аспект / Н. М. Фенько // *Діалог: Медіа-студії* : зб. наук. пр. / [редкол.: відп. ред. О. В. Александров та ін.]. – О. : Астропринт, 2010. – Вип. 11. – С. 118–129.
22. Круть І. Ю. Журнал для дітей: дискурсивні характеристики / І. Ю. Круть // *Вісн. Львів. ун-ту*. Сер.: Журналістика. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – Вип. 34. – С. 359–364.
23. Гуманенко О. О. Особливості редакторського аналізу дитячого видання (на матеріалі повісті Галини Малик «Злочинці з паралельного світу») / О. О. Гуманенко // *Наукові записки*. Сер.: Філологічні науки (мовознавство) : у 4-х ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – Вип. 81 (2). – С. 212–217.
24. Ткаченко І. А. Літературознавчі дискурсивні практики в контексті фахової підготовки редакторів / І. А. Ткаченко // *Наукові праці Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка*. Сер.: Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2011. – Вип. 25. – С. 248–250.
25. Семенець Е. А. Дискурс мас-медиа: власть чловека или власть дискурса? / Е. А. Семенець // *Журналістика в 2010 году: СМІ в публичній сфері* : сб. матер. Международ. науч.-практ. конф. – М. : Ф-т журн. МГУ им. М. В. Ломоносова ; Изд-во Моск. ун-та, 2011. – С. 216–217.
26. Семенець О. О. Рекламний дискурс як домінуюча структура у сфері сучасної масової комунікації: гіперреальність симулякрів / О. О. Семенець // *Наукові записки Інституту журналістики* : наук. зб. / [за ред. В. В. Різуна] ; КНУ ім. Тараса Шевченка. – К., 2012. – Т. 47. – Квіт.–черв. – С. 164–168.
27. Семенець Е. А. Убедение или гипноз? (Стратегии воздействия на адресата в рекламном дискурсе) / Е. А. Семенець // *Медиа-текст как полиинтенциональная система* : сб. ст. / [отв. ред. Л. Р. Дускаева, Н. С. Цветова]. – С.Пб. : С. Петерб. гос. ун-т, 2012. – С. 46–51.
28. Семенець О. О. Екологія людини у світі медіа / О. О. Семенець // *Вісн. Львів. ун-ту*. Сер.: Журналістика. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. – Вип. 34. – С. 32–37.
29. Семенець Е. А. Язык в постмодерной культуре: экология означивания / Е. А. Семенець // *Экология языка* : матер. 5-й Международ. науч. конф. – Пенза : Изд-во Пензенского гос. пед. ун-та им. В. Г. Белинского, 2012. – С. 99–104.
30. Фенько Н. М. Функціональна специфіка інтертексту в медіакритичному творі / Н. М. Фенько // *Вісн. Львів. ун-ту*. Сер.: Журналістика. – Львів : Львів. ун-тет ім. Івана Франка, 2011. – Вип. 34. – С. 196–202.
31. Фенько Н. М. Медіареальність як об'єкт медіакритики: редакторський аспект / Н. М. Фенько // *Наукові праці Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка*. Сер.: Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2011. – Вип. 25. – С. 80–84.

Подано до редакції 17. 09. 2013 р.

Semenets Olena. System analysis of the discursive practice in professional education of specialists of social communication.

The research represents the problematic issues, generalizes the achievements and defines the prospects of further studies in direction “System analysis of discursive practices”. Also the article outlines the possibilities of use of the received theoretical achievements in professional education of specialists in social communications.

Keywords: discursive practice, synergetics of modalities of discursive organization, editing theory, social communications.

Семенець Е. А. Системный анализ дискурсивных практик в профессиональной подготовке специалистов социальных коммуникаций.

Представлена проблематика исследований, обобщены результаты и намечены перспективы дальнейших разработок в направлении «Системный анализ дискурсивных практик», а также возможности применения полученных теоретических выводов в профессиональной подготовке специалистов по социальным коммуникациям.

Ключевые слова: дискурсивные практики, синергетика модальностей дискурсивной организации, теория редактирования, социальные коммуникации.